

ПРОГРАМА
курсу за вибором «Харківщинознавство»
для учнів 8 – 9-х класів загальноосвітніх навчальних закладів
(автори: Грінченко О. І., Губіна С. Л.)

«Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах» комісією з географії
Науково-методичної ради з питань освіти Міністерства освіти і науки України (протокол №4
від 29.07.2016),
лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і
науки України від 05.08.2016 № 2.1/12 – Г – 649

Пояснювальна записка

Згідно з вимогами Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти про надання навчанню українознавчої спрямованості та формування в учнів комплексного, просторового, соціально-орієнтованого уявлення про середовище життя, в т.ч. на основі краєзнавчого підходу; на виконання Наказу МОН України від 16.06.2015 № 641 «Про затвердження Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді, Заходів щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання дітей і молоді та методичних рекомендацій щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах» до варіативного складника змісту освіти загальноосвітніх навчальних закладів впроваджуються окремі регіональні курси з історії та географії території проживання, розвитку народних промислів, літературної і громадської спадщини краю.

Вибір місця, побудови і форми вивчення краєзнавства залежить від забезпеченості регіону навчально-методичним комплексом, наявності єдиної концепції, а також чіткого визначення обсягу матеріалу, можливості здійснення міжпредметних зв'язків з іншими курсами.

У практиці сучасної школи є два підходи до вивчення свого регіону. Перший підхід – розподіл і локалізація регіональних знань, проблем в окремих темах навчальних предметів, на різних етапах навчання з наступним узагальненням на міжпредметній основі. Другий підхід передбачає створення єдиного багатоаспектного навчального курсу. Це робить вивчення рідного краю системним, а отже перспективнішим. Саме такий інтегрований характер має курс за вибором «Харківщинознавство». Цей краєзнавчий курс має унікальні адаптаційні можливості оскільки виходить на проблеми, які лежать поза змісту інших шкільних дисциплін чи розглядаються ними фрагментарно.

Розробляючи курс «Харківщинознавство», автори виходили з таких особливостей краєзнавства як самостійного предмету:

- інтегративний характер, що дозволяє формувати в учнів цілісне сприйняття регіону на основі більш глибоких уявлень, отриманих при вивченні різних предметів;
- яскраво виражену виховну функцію;
- вибір діяльнісного підходу в якості провідного, оскільки дослідницькі роботи школярів виходять за межі суто навчальних завдань і можуть мати суспільний інтерес.

Знання про природне, економічне, етнокультурне, соціальне середовище, в якому живуть учні, про процеси і явища – географічні, соціально-економічні, історичні, етнографічні та ін., які відбуваються в ньому, є предметом дослідження курсу «Харківщинознавство».

Програма курсу за вибором «Харківщинознавство» розроблена на виконання розпорядження Харківської обласної державної адміністрації № 476 від 20.07.2001 р. «Про впровадження у навчально-виховний процес факультативного курсу «Харківщинознавство» та наказу Головного управління освіти і науки Харківської обласної державної адміністрації № 289 від 26.07.2001 р. «Про запровадження у загальноосвітніх навчальних закладах області факультативного курсу «Харківщинознавство».

Метою програми курсу «Харківщинознавство» є поглиблення пізнавального інтересу учнів до рідного краю як складової України, подальший розвиток краєзнавчого руху на Харківщині, виховання в учнівської молоді поваги і шанобливого ставлення до історико-культурної спадщини рідного краю, ознайомлення учнів з історичним минулим та сьогоденням свого народу, яке пробуджує почуття національної свідомості, любові та поваги до своєї Батьківщини.

Головними **завданнями** програми курсу є формування в учнів системи знань про рідний край, спираючись на наукові дослідження різних галузей розвитку Харківщини, уміння проводити краєзнавчі дослідження, виховання любові до рідного краю.

Структура програми курсу складається з: **пояснювальної записки, де визначено мету та завдання навчання; програми курсу «Харківщинознавство»; змісту навчального матеріалу та вимог щодо рівня навчальних досягнень учнів.**

Програма курсу (варіант А) передбачає вивчення курсу за вибором «Харківщинознавство» за рахунок варіативної складової робочого навчального плану в 8-х і 9-х класах загальноосвітніх навчальних закладів Харківської області і розрахована на 70 навчальних годин (35 годин – 8 клас; 35 годин – 9 клас). В окремих випадках можливе використання варіанту Б програми курсу, розрахованого на 35 навчальних годин у 8-му або 9-му класі.

**Програма курсу (варіант А)
(8 клас, 35 годин)**

Зміст навчального матеріалу	Кількість навчальних годин
Вступ	1
Навчальний курс «Харківщинознавство»	1
Модуль «Природа рідного краю»	15
Розділ I. Природні умови і природні ресурси області	9
Фізико-географічне положення	1
Рельєф і геоморфологічна будова	1
Тектонічна та геологічна будова	1
Мінерально-сировинні ресурси	1
Кліматичні умови та ресурси	1
Внутрішні води та водні ресурси	1
Ґрунти і земельні ресурси	1
Рослинний покрив	1
Тваринний світ	1
Розділ II. Ландшафти і фізико-географічне районування	2
Ландшафти	1
Фізико-географічне районування	1
Розділ III. Взаємодія людини і довкілля	2
Геоecологічна ситуація	1
Охорона природи	1
Розділ IV. Природні умови і природні комплекси свого району (міста)	2
Фізична географія свого району (міста)	1
Природа своєї місцевості	1
Модуль «Історія рідного краю»	19
Розділ I. Рідний край в період стародавнього світу та середньовіччя	3
Наш край у найдавніші часи	1
Наш край в період Середньовіччя	1
Духовна культура населення нашого краю	1
Розділ II. Територія краю у XVI – 2-й половині XVIII століття	6
Заселення «Дикого поля». Заснування міст і слобод	1
Заснування міста Харкова	1
Адміністративно-територіальний устрій і військово-політичне значення Слобідської України	1
Економічний розвиток Слобожанщини	1
Розробка карти екскурсійних маршрутів історичним центром Харкова	1
Проведення екскурсії історичним центром Харкова	1
Розділ III. Харківщина наприкінці XVIII – на початку XX століття	5
Зміни адміністративно-територіального устрою Слобідської України	1
Соціально-економічний розвиток Харківщини	1
Архітектура та містобудування	1

Розвиток освіти та науки	1
Культурний розвиток Слобожанщини	1
Розділ IV. Харківщина в 1-й половині XX століття	5
Політичні події на Харківщині в першій половині XX ст.	1
Економічний розвиток Харківщини в першій половині XX ст.	1
Колективізація. Голодомор	1
Культура Харківщини першої половини XX ст.	1
Узагальнюючий урок «Мій край від давніх часів до 40-х років XX ст.»	1

(9 клас, 35 годин)

Модуль «Історія рідного краю»	16
Розділ V. Харківщина в період Другої світової війни	4
Харківщина на початку війни	1
Окупація Харківщини	1
Боротьба за визволення Харківщини	1
Історичне дослідження «Життя в період війни з нацистською Німеччиною»	1
Розділ VI. Економічний і політичний розвиток Харківщини у 2-й половині XX – на початку XXI століття	5
Харківщина в післявоєнні роки	1
Харківщина в 60-ті – 80-ті роки	1
Архітектура та містобудування епохи соціалізму	1
Харківщина в роки «перебудови» та незалежності	1
Історичне дослідження «Випуск товарів широкого вжитку в період «перебудови»	1
Тема VII. Культурний розвиток Харківщини у 2-й половині XX – на початку XXI століття	7
Особливості розвитку культури	1
Літературне життя Харківщини епохи соціалізму	1
Особливості розвитку науки і освіти	1
Релігійне життя на Харківщині	1
Моя мала батьківщина у XX – на початку XXI століття	1
Узагальнюючий урок «Харківщина від воєнних часів до сьогодні»	1
Узагальнюючий урок з блоку «Історія рідного краю»	1
Модуль «Населення і господарство рідного краю»	19
Харківська область на карті України	1
Розділ I. Населення регіону	2
Демографічна характеристика і національний склад	1
Система розселення. Трудові ресурси і зайнятість населення	1
Розділ II. Господарство області	11
Загальна характеристика господарства	1
Загальна характеристика промисловості	1
Паливно-енергетичний комплекс	1
Машинобудування і металообробка	1
Характеристика допоміжних і обслуговуючих галузей промисловості	1
Сільське господарство	1
Харчова промисловість	1
Соціальна інфраструктура	1
Транспорт і зв'язок	1
Зовнішні економічні зв'язки	1
Господарська діяльність і екологічні умови життя	1
Розділ III. Населення і господарство свого району (міста)	5
Економіко-географічна характеристика свого району (міста)	1
Екскурсія на місцеве підприємство і складання його комплексної характеристики	1
Програма розвитку рідного краю	1
Мій рідний край – перлина Харківщини	1
Підсумки вивчення спецкурсу «Харківщинознавство»	1

Значна частина тем курсу «Харківщинознавство» спирається на теоретичний і фактичний матеріал курсів історії і географії України.

Програма складена згідно з вимогами МОН України щодо навчальних програм для загальноосвітніх навчальних закладів з визначенням змісту навчального матеріалу, орієнтовним розподілом годин на його вивчення та вимогами до рівня навчальних досягнень учнів.

Оцінювання навчальних досягнень учнів здійснюється відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України № 1222 від 21.08. 2013 року «Про затвердження орієнтовних вимог оцінювання навчальних досягнень учнів із базових дисциплін у системі загальної середньої освіти», у частині, що стосується історії та географії. Передбачені програмою практичні роботи та дослідження є складовою опанування відповідної навчальної теми, а їх результати враховуються при визначенні рівня загальноосвітньої підготовки учнів.

Навчальні дослідження виконуються у вигляді презентацій, коротких творів (есе), міні-проектів, до виконання яких пропонується залучати й членів родини учнів. Проведення та оцінювання досліджень здійснюється вибірково – за бажанням учителя та учнів.

До **навчально-методичного комплексу** курсу за вибором «Харківщинознавство» входять: навчальний посібник, рекомендований МОН України для використання у ЗНЗ (*лист Інституту інноваційних технологій і змісту освіти МОН України від 09.12. 2011 року № 14 / 18-Г-823*), робочий зошит для учнів, методичний посібник для вчителів, схвалений МОН України для використання у ЗНЗ (*лист ДНУ «Інститут інноваційних технологій і змісту освіти» МОН України від 25.03.2014 року № 141 / 12-Г-472*), *хрестоматія*. При викладанні курсу широко використовуються також інші навчальні посібники, атласи, карти, науково-популярні фільми, матеріали просвітницьких сайтів мережі Інтернет.

Навчально-методичний комплекс курсу забезпечує оптимальний добір, систематизацію, структурування матеріалу з різних галузей Харківщинознавства, допомагає учителям у виборі підходів до викладання різноманітного за характером і значного за обсягами краєзнавчого матеріалу в умовах обмеженого навчального часу, при підготовці і проведенні уроків з використанням інтерактивних технологій.

Матеріал про свій регіон має подвійну дидактичну функцію: як засіб конкретизації загальних курсів історії і географії та як засіб формування системи знань про рідний край. Краєзнавство дозволяє поєднувати дві взаємопов'язані частини навчання: теоретичну і практичну. Перша передбачає вивчення самого явища, друга – відношення учнів до цього явища і уміння його використовувати. Усвідомлення дії закономірностей розвитку природи і суспільства на реальні об'єкти і процеси значно підвищує якість навчання і глибину засвоєння знань.

Методичні підходи до викладання курсу за вибором «Харківщинознавство» полягають у перенесенні акцентів із запам'ятовування фактів на набуття досвіду добувати, переробляти, аналізувати інформацію, одержану з різних джерел, застосування знань та навичок, що більше відповідає потребам інформаційного суспільства. Це зумовлює зменшення питомої ваги готової інформації, зміну співвідношення між структурними елементами змісту на користь засвоєння учнями способів пізнання, набуття особистого досвіду творчої діяльності, посилення світоглядного компонента змісту. Завдання і вправи на закріплення вивченого матеріалу мають бути спрямованими на формування умінь виконувати творчі завдання різного рівня – теоретичні, практичні, проблемні, навчальні та дослідницькі, застосовування набутих знань в практичному житті і в нестандартних ситуаціях.

Під час уроків учителям пропонується застосовувати інтерактивні, проблемні, проектні методи навчання та технології розвитку критичного мислення. Учитель має ставити перед школярами проблемні питання, які потребують від них виконання розумових операцій, практичного застосування отриманих знань, формування системи нових. Завдання учителя готувати, направляти і окреслювати план дій учнів щодо виконання самостійної творчої роботи: спостережень, досліджень, тощо, створювати умови для роботи дослідницького характеру, сприяти розвитку творчої ініціативи і цілеспрямованому використанню здобутих учнями знань. У процесі вивчення курсу «Харківщинознавство» учні самостійно засвоюють навчальний матеріал, розширюють загальноосвітні знання і, разом з тим, готуються до практичної діяльності та здобувають навички, необхідні у житті.

Викладання курсу за вибором «Харківщинознавство» передбачає використання різноманітних форм роботи як аудиторних (уроки всіх типів), так і позааудиторних (екскурсії, практичні роботи на

місцевості, самостійна робота, колективні проекти тощо). Передбачені програмою практичні роботи на місцевості та екскурсії проводяться як у навчальний час, так і під час канікул, літньої навчально-виробничої практики. У останньому випадку на уроках проводяться віртуальні екскурсії чи захисти навчальних проектів на відповідну тему.

Список використаних джерел:

1. Атлас Харківської області. –К.: ГУГКК при Каб. Мін., 1993. – 46 с.
2. Багалій Д. І. Історія Слобідської України / Д. І. Багалій. – Х.: Основа, 1990. – 256 с.
3. Гільборг Р.Г. География родного края. Харьковская область / Р.Г. Гільборг. – Харьков: Каравела, 1999. – 304 с.
4. Голиков А.П. Харьковская область. Региональное развитие: состояние и перспективы : монография / А.П.Голиков, Н.А.Казаков, М.В.Шуба; под ред. В.С. Бакирова ; Харьк. нац. ун-т им. В.Н.Каразіна. – Х. : ХНУ, 2012. – 223 с.
5. Жванко Л. М. Краєзнавство Слобожанщини : навч. посіб. / Л. М. Жванко ; МОНМС України, Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. - Харків : Монограф, 2011. - 383 с.
6. Історія міст та сіл Української РСР в 26 томах – Харківська область – К.: УРЕ, 1967 – 1002 с.
7. Історія рідного краю (Харківщинознавство). Ч.1, Ч.2 : навч. посібник / Б. П. Зайцев [та ін.]. - Харків : Східно-регіон. центр гуманіт.-освітніх ініціатив, 2001-2002.
8. Корнєєв О.В. Методика шкільного географічного краєзнавства / О. В. Корнєєв. – Х. : Вид. група «Основа», 2007. – 144 с.
9. Космачова М.В. Геологічна будова та спадщина Харківщини : навчальний посібник / М.В. Космачова. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. – 96 с.
10. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. – К.: Наукова думка, 1991. – 220 с.
11. Природа Харківщини / За ред. Г.Ф. Пономарьової. – Харків: Видавництво «Ранок»: Веста, 2003. – 192 с.
12. Природно-заповідна спадщина Харківської області / За заг. ред В.А. Токарського. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2011. – 216 с.
13. Рідний край: навчальний посібник з краєзнавства / За ред. І.Ф. Прокопенка. – Харків: ХДПУ, 1999. – 562 с.
14. Савчин М. В. Вікова психологія: Навчальний посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. - К.: Академвидав, 2005. - 360 с.
15. Сучасні підходи до навчання географії рідного краю : методичний посібник для вчителів / О.І. Грінченко, В.Д. Семихат; за ред. Л.Д. Покроєвої, Т.В. Дрожжиної. – Харків : КВНЗ «ХАНО», 2016. – 184 с.
16. Топоніміка Харківщини / Автори-укладачі Ярещенко А.П. та Ярощик В.О. Харків, 1999. – 90 с.
17. Треф'як Я. Методика краєзнавчої роботи в національній школі / Яків Треф'як. – Івано-Франківськ : «Симфонія форте», 2002. – 106 с.
18. Фізична географія Харківської області / За ред. О.О. Жемерова. – Харків: ХДУ, 1993. – 96 с.
19. Харків – моя мала Батьківщина / За ред. І.Ф. Прокопенка. – Харків: ХДПУ, 2002. – 544 с.
20. Харківська область. Моя мала Батьківщина. Географічний атлас. – К.: Мапа, 2003. – 20 с.
21. Харківська область. Рідний край. Атлас. – К.: ДНВП Картографія, 2002. – 16 с.
22. Харківщинознавство : методичний посібник для вчителів / За ред. Л.Д. Покроєвої, Т.В. Дрожжиної, Харківська академія неперервної освіти. – Х. : Харківська академія неперервної освіти. Видавництво. «Точка», 2013. – 340 с.
23. Харківщинознавство : навч. посіб. для учнів 8–9 кл. загальноосвіт. навч. закл. / О.І. Грінченко, С.Л. Губіна, Т.В. Дрожжина та ін. ; за ред. Л.Д. Покроєвої, Т.В. Дрожжиної ; Харків. академія неперервн. освіти. — Вид. 4-те, переробл. й доповн. — Х. : Гімназія, 2013. — 448 с.
24. Харківщинознавство : робочий зошит для учнів 8 – 9 кл. загальноосвітн. навч. заклад. / О. І. Грінченко, С. Л. Губіна, Т. В. Дрожжина та ін. ; за ред. Л. Д. Покроєвої, Т. В. Дрожжиної, О. І. Грінченка ; Харківська академія неперервної освіти. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – Х. : Гімназія, 2011. – 176 с.
25. Харківщинознавство : хрестоматія / О.І. Грінченко, С.Л. Губіна, Т.В. Дрожжина та ін.; за ред. Л.Д. Покроєвої, Т.В. Дрожжиної; Харківська академія неперервної освіти. – Харків : Харківська академія неперервної освіти; Видавництво «Точка», 2014. – 380 с.
26. Шпурік К.В. Природна та історико-культурна спадщина Харківської області : атлас / К.В. Шпурік, В.А. Пересадько. Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014.
27. Ярещенко А.П. Харків'яни: хто вони? / А.П. Ярещенко. – Харків: Прапор, 2004. – 240 с.

**Зміст навчального матеріалу та вимоги до навчальних досягнень
8 клас (35 годин)**

Зміст навчального матеріалу	Вимоги до рівня навчальних досягнень учня/учениці
ВСТУП (1 год.)	
<p>Навчальний курс «Харківщинознавство» Уявлення про «Харківщинознавство» як інтегрований краєзнавчий курс. Складові навчального курсу: історія рідного краю, географія рідного краю. Поняття «рідний край», Харківщина, Слобожанщина. Загальні відомості про Харківщину, свій район, місто, селище, село. Джерела знань про рідний край. Краєзнавчі дослідження. Видатні дослідники історії і географії Харківщини</p>	<p>Учень/учениця: <i>називає</i> предмет та основні джерела вивчення «Харківщинознавства»; видатних дослідників історії і географії Харківщини; <i>застосовує</i> та <i>пояснює</i> поняття та терміни: «Харківщинознавство», «рідний край», «Харківщина», «Слобожанщина», «краєзнавчі дослідження»; <i>показує на карті</i> територію Харківщини, свого району (міста обласного підпорядкування), свого населеного пункту; <i>розпізнає</i> та <i>описує</i> методи краєзнавчих досліджень; <i>висловлює судження</i> про актуальність вивчення курсу.</p>
МОДУЛЬ «ПРИРОДА РІДНОГО КРАЮ» (15 год.)	
Розділ І. Природні умови і природні ресурси області (9 год.)	
<p>Фізико-географічне положення Фізична географія Харківської області, предмет і методи досліджень. Фізико-географічне положення Харківщини на карті України. Крайні точки і розміри території. Кордони і межі. Розташування території Харківської області стосовно годинних поясів.</p> <p>Практична робота 1. Проведення на контурній карті меж області (лінії Державного кордону України і кордонів сусідніх областей). Нанесення на контурну карту крайніх точок, географічного центру області. Визначення протяжності території Харківської області в градусах і кілометрах. Розв'язування задач на визначення місцевого часу.</p> <p>Дослідження Порівняльна оцінка географічного положення Харківської області з областями України (2 – 3 на вибір).</p>	<p>Учень/учениця: <i>характеризує</i> зміст і методи краєзнавчих географічних досліджень; кордони та особливості географічного положення Харківщини; <i>називає</i> крайні точки і розміри території області, суміжні з нею регіони; <i>показує</i> на карті кордони області, сусідні регіони; <i>визначає</i> координати крайніх точок та географічного центру області; протяжність її території; місцевий час; <i>користується</i> типовим планом при складанні характеристики ГП області; <i>порівнює</i> географічне положення Харківської області з областями України; <i>робить висновки</i> про вплив фізико-географічного положення на умови життя і господарського освоєння краю.</p>
<p>Рельєф і геоморфологічна будова Фізична карта області. Загальний план будови поверхні, простягання низовин, височин, річкових долин. Коротка характеристика Придніпровської низовини, Середньоруської височини та Донецького кряжу. Закономірності в поширенні основних форм рельєфу. Формування рельєфу. Внутрішні та зовнішні рельєфотвірні чинники і процеси. Типи рельєфу за походженням. Рельєф і діяльність людини.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає і показує</i> на карті основні орографічні одиниці області: низовини, височини, головні річкові долини, найвищі і найнижчу точки; основні тектонічні структури області; родовища корисних копалин; <i>наводить приклади</i> поширення основних типів і форм рельєфу; поширення гірських порід різного віку; корисних копалин щодо їх використання; поширення родовищ корисних копалин;</p>
Тектонічна та геологічна будова	

<p>Тектонічна карта області. Характеристика основних тектонічних структур. Взаємозв'язок основних форм рельєфу та родовищ корисних копалин з тектонічними структурами. Геологічна карта області. Вік і поширення гірських порід. Особливості геологічної будови основних тектонічних районів області. Палеогеографічні умови. Поширення і утворення четвертинних (антропогенових) відкладів.</p>	<p><i>характеризує</i> основні форми рельєфу, тектонічні структури, палеогеографічні умови, родовища корисних копалин області; <i>пояснює</i> вплив лесонакопичення, неотектонічних рухів на формування рельєфу; <i>аналізує</i> взаємозв'язок основних форм рельєфу і тектонічних структур; фізичну, геологічну, тектонічну карти; <i>визначає</i> найбільш поширені гірські породи і мінерали, їх вік, типи і форми рельєфу за походженням; <i>робить висновки</i> про закономірності поширення типів і форм рельєфу, родовищ корисних копалин; про забезпеченість області мінерально-сировинними ресурсами; <i>пропонує</i> заходи по раціональному використанню та охороні корисних копалин.</p>
<p>Мінерально-сировинні ресурси Різноманітність і багатство мінерально-сировинних ресурсів, закономірності їх поширення, зв'язок із тектонічною та геологічною будовою. Характеристика діючих та перспективних районів видобутку і родовищ нафти, природного газу, «сланцевого газу», нерудних корисних копалин. мінеральних вод. Оцінка забезпеченості області мінерально-сировинними ресурсами. Проблеми раціонального використання мінеральних ресурсів і охорони надр.</p> <p>Практична робота 2. Встановлення зв'язків між тектонічними структурами, рельєфом, геологічною будовою та корисними копалинами на території області.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> основні кліматотвірні чинники; основні кліматичні показники, типи клімату; <i>характеризує</i> розподіл та річний хід кліматичних показників; кліматичні ресурси області; <i>наводить приклади</i> небезпечних явищ природи та їх наслідків; <i>визначає</i> за кліматичною картою особливості розподілу температури повітря та опадів; <i>порівнює</i> кліматичні умови своєї місцевості з іншими регіонами; <i>пояснює</i> дію кліматотвірних чинників; <i>аналізує</i> дані метеорологічних спостережень; <i>вміє</i> вести інструментальні спостереження за погодою; <i>робить висновки</i> про закономірності розподілу кліматичних показників по території області. <i>оцінює</i> кліматичні ресурси та погодно-кліматичні умови життя і господарської діяльності на території області.</p>
<p>Кліматичні умови та ресурси Загальна характеристика клімату. Основні кліматотвірні чинники: сонячна радіація та її розподіл в атмосфері і на земній поверхні; циркуляція атмосфери і властивості повітряних мас, що впливають на територію області; підстильна земна поверхня. Взаємодія кліматотвірних чинників. Кліматичні карти. Кліматичні показники: температура, вологість повітря, опади, коефіцієнт зволоження, їх річний хід та розподіл по території області. Сезонні особливості клімату області. Погода і небезпечні погодні явища. Народні прикмети погоди. Кліматичні ресурси. Погодно-кліматичні умови життя і господарської діяльності.</p> <p>Практична робота 3. Побудова за даними метеорологічних спостережень комплексного графіку річного ходу кліматичних показників і його аналіз</p> <p>Дослідження Прогнозування погоди за народними прикметами та порівняння з прогнозом Українського гідрометеорологічного центру</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> основні річкові басейни області; <i>показує на картах</i> річки, озера, водосховища, канали; <i>характеризує</i> загальні риси гідрологічного режиму та роботи річок,</p>
<p>Внутрішні води та водні ресурси Поверхневі води. Загальні гідрографічні особливості території області, густота річкової мережі.. Живлення, характер водного режиму і робота річок. Основні річкові басейни та їх характеристика. Річкова система</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> основні річкові басейни області; <i>показує на картах</i> річки, озера, водосховища, канали; <i>характеризує</i> загальні риси гідрологічного режиму та роботи річок,</p>

<p>Сіверського Дінця. Канал Дніпро-Донбас. Озера, особливості утворення і гідрологічного режиму. Водосховища і ставки. Підземні води. Джерела мінеральних вод. Дніпровсько-Донецький артезіанський басейн. Болота, їх типи і поширення. Водні ресурси, шляхи їх раціонального використання і охорони.</p> <p>Практична робота</p> <p>4. Позначення на контурній карті річок, озер, водосховищ, каналів області. Побудова графіка річного ходу витрат води.</p>	<p>каналів, озер, водосховищ області; ресурси та екологічні проблеми поверхневих і підземних вод;</p> <p><i>визначає</i> про закономірності в розподілі річкового стоку, поширенні озер, боліт на території області;</p> <p><i>пояснює зв'язок</i> гідрологічного режиму річок і озер з кліматичними умовами, підземними водами;</p> <p><i>аналізує</i> природні умови басейнів, річок, озер; показники водних ресурсів області;</p> <p><i>дає оцінку</i> водозабезпеченості території області.</p>
<p>Ґрунти і земельні ресурси</p> <p>Умови ґрунтоутворення, основні генетичні типи ґрунтів, закономірності їх поширення по території області. Карта ґрунтів області. Ґрунтові ресурси області. Зміни ґрунтів у результаті господарської діяльності людини. Заходи з раціонального використання й охорони ґрунтових ресурсів.</p> <p>Практична робота</p> <p>5. Побудова профілів основних генетичних типів ґрунтів.</p>	<p>Учень/учениця</p> <p><i>називає</i> основні чинники ґрунтоутворення;</p> <p><i>наводить приклади</i> генетичних типів ґрунтів;</p> <p><i>пояснює</i> умови ґрунтоутворення, особливості поширення ґрунтів;</p> <p><i>характеризує</i> ґрунтові ресурси області;</p> <p><i>аналізує</i> карту ґрунтів області;</p> <p><i>робить висновки</i> про закономірності поширення ґрунтів; основні заходи з раціонального використання і охорони ґрунтових ресурсів.</p>
<p>Рослинний покрив</p> <p>Різноманітність видового складу, закономірності поширення рослинності. Ендемічні та зникаючі види. Зональні і азональні типи рослинності. Рослинність лісів, степів, луків, боліт, водойм. Рослини, занесені до Червоної книги України. Рослинні угруповання, занесені до Зеленої книги України. Вплив господарської діяльності на рослинність. Рослинні ресурси, їх охорона і відтворення.</p>	<p>Учень/учениця</p> <p><i>називає</i> основні типи рослинного покриву області;</p> <p><i>розпізнає</i> види рослин, які занесені до Червоної книги України;</p> <p><i>наводить приклади</i> рослинних угруповань, занесених до Зеленої книги України; ендемічних і зникаючих видів рослин;</p> <p><i>характеризує</i> видовий склад рослинності; стан рослинних ресурсів;</p> <p><i>аналізує</i> карту рослинності області; вплив господарської діяльності на рослинний покрив;</p> <p><i>робить висновки</i> про закономірності поширення основних типів рослинності.</p>
<p>Тваринний світ</p> <p>Різноманітність видового складу тварин. Фауністичний склад лісів, луків, степів, боліт, водойм. Акліматизація та реакліматизація тварин. Вплив людини на тваринний світ. Тварини, занесені до Червоної книги України. Тваринні ресурси області, заходи по їх відтворенню і охороні.</p>	<p>Учень/учениця</p> <p><i>називає</i> фауністичний склад лісів, луків, степів, боліт, водойм;</p> <p><i>характеризує</i> видовий склад і поширення тварин; тваринні ресурси області;</p> <p><i>розпізнає</i> види тварин занесені до Червоної книги України;</p> <p><i>наводить приклади</i> акліматизації та реакліматизації тварин;</p> <p><i>робить висновки</i> про закономірності поширення тварин, стан тваринних ресурсів.</p>
<p>Розділ II. Ландшафти і фізико-географічне районування (2 год.)</p>	
<p>Ландшафти</p> <p>Ландшафти (природно-територіальні комплекси) області, умови їх</p>	<p>Учень/учениця</p> <p><i>називає</i> чинники формування природних ландшафтів;</p>

<p>розвитку та характерні риси. Взаємодія факторів і компонентів, що формують ландшафт. Ландшафтна карта області. Ландшафти та їх класифікація. Районування природних ландшафтів, їх відображення на картах. Вплив господарської діяльності людини на ландшафти. Антропогенні ландшафти.</p>	<p><i>пояснює</i> на конкретних прикладах особливості взаємодії компонентів природи у ландшафті; <i>характеризує</i> лісостепові і степові ландшафти; <i>аналізує</i> карту ландшафтів, поширення основних типів ландшафтів на території області, співвідношення природних та антропогенних ландшафтів у своїй місцевості; <i>оцінює</i> наслідки впливу господарської діяльності людини на природні особливості ландшафтів.</p>
<p>Фізико-географічне районування Карта фізико-географічного районування області. Наукове і практичне значення природного районування. Лісостепова і степова природні зони. Поділ зон на природні підзони, краї, області, райони. Характеристика природних країв Харківщини. Збереження ландшафтного різноманіття.</p> <p>Практична робота 6. Нанесення на контурну карту основних одиниць фізико-географічного районування області.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> одиниці фізико-географічного районування; <i>показує на карті</i> природні зони, краї, області; <i>розпізнає</i> географічне положення, межі природних зон, країв, областей; <i>характеризує</i> взаємозв'язки між компонентами природи у природних комплексах різних рангів; <i>аналізує</i> схему фізико-географічного районування; <i>наводить приклади</i> природоохоронних територій у природних краях регіону; <i>робить висновки</i> про наукове і практичне значення фізико-географічного районування; <i>оцінює</i> природні умови і ресурси зон, країв.</p>
<p>Розділ III. Взаємодія людини і довкілля (2 год.)</p>	
<p>Геоекологічна ситуація Загальна характеристика геоекологічної ситуації. Карта екологічної ситуації в області Основні види забруднень довкілля. Забруднення атмосферного повітря, поверхневих і підземних вод, ґрунтів і сільськогосподарських угідь.. Основні забруднювачі навколишнього середовища. Забруднення навколишнього середовища твердими побутовими відходами. Вплив геоекологічної ситуації на умови життя населення. Неприятливі фізико-географічні процеси на території області і чинники їх виникнення Шляхи запобігання несприятливим природним процесам.</p> <p>Практична робота 7. Аналіз карти екологічної ситуації області</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> види забруднень довкілля; <i>характеризує</i> сучасну геоекологічну ситуацію в області; вплив господарської діяльності на стан компонентів навколишнього середовища; <i>аналізує</i> карти екологічної ситуації області, вплив геоекологічної ситуації на здоров'я населення; <i>робить висновки</i> про закономірності в прояві і поширенні несприятливих природних процесів; врахування їх проявів при господарському використанні території. <i>оцінює</i> наслідки використання природних умов та природних ресурсів області.</p>

<p>Охорона природи Екологічна мережа області. Природно-заповідний фонд області. Карта «Охорона природи». Характеристика основних природоохоронних об'єктів області. Формування природоохоронної мережі. Моніторинг навколишнього середовища. Основні заходи щодо раціонального використання і охорони навколишнього середовища в області.</p> <p>Практична робота 8. Нанесення на контурну карту основних природоохоронних об'єктів.</p>	<p>Учень/учениця <i>наводить приклади</i> об'єктів природно-заповідного фонду області і <i>показує їх на карті</i>; <i>пояснює</i> зміст і організацію моніторингу навколишнього середовища; <i>аналізує</i> аспекти раціонального природокористування; <i>робить висновки</i> про створення регіональної екологічної мережі; основні шляхи використання і охорони природних умов і природних ресурсів; <i>оцінює</i> переваги створення екологічної мережі, наслідки охорони навколишнього середовища області.</p>
<p>Розділ IV. Природні умови і природні комплекси свого району (міста) (2 год.)</p>	
<p>Фізична географія свого району (міста) Географічне положення, межі, розміри. Основні риси природних умов. Особливості рельєфу, геологічної будови, антропогенні відклади. Кліматичні і гідрологічні умови. Ґрунтово-рослинний покрив і тваринний світ. Природні ресурси. Типові ландшафти. Положення в системі одиниць природного районування. Неприятливі природні процеси та заходи щодо їх запобігання. Природоохоронні території. Проблеми раціонального використання і охорони природних умов і ресурсів.</p> <p>Дослідження Зміни природи своєї місцевості під впливом діяльності людини</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> географічне положення, межі, розміри свого району; <i>характеризує</i> основні риси природних умов та природних ресурсів; <i>наводить приклади</i> сучасних ландшафтів, проявів несприятливих природних процесів; <i>аналізує</i> стан природних ресурсів; поширення заповідних об'єктів; <i>робить висновки</i> про зміни природних умов, природних ресурсів рідного краю у зв'язку з господарською діяльністю.</p>
<p>Практична робота на місцевості 9. Ознайомлення з компонентами природи і природними комплексами своєї місцевості та складання їх характеристик.</p>	<p>Учень/учениця <i>уміє</i> проводити елементарні спостереження; <i>характеризує</i> компоненти природи, сучасні ландшафти, стан природних ресурсів.</p>

МОДУЛЬ «ІСТОРІЯ РІДНОГО КРАЮ» (19 год.)

Розділ I. Рідний край в період стародавнього світу та середньовіччя (3 год.)

<p>Наш край у найдавніші часи Заселення території нашого краю в кам'яному віці. Археологічні пам'ятки в період палеоліту, мезоліту, неоліту, енеоліту. Історія нашого краю в бронзовому віці. Історія нашого краю у залізному віці. Кіммерійці, скіфи, сармати: життя та заняття, економічні зв'язки з місцевим населенням. Племена лісостепової культури, культури полів поховань та черняхівської культури: особливості побуту та господарство.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> хронологічні межі палеоліту, неоліту, енеоліту та бронзового віку; <i>описує</i> основні заняття людей за різних періодів первісного суспільства; <i>показує на карті</i> місця археологічних пам'яток первісної епохи, основні напрямки залюднення території сучасної Харківщини; <i>порівнює</i> спосіб життя землеробських та скотарських культур доби</p>
--	--

	<p>енеоліту; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «стоянка», «палеоліт» «неоліт», «енеоліт», «бронзовий вік», «залізний вік»; «археологічна культура», «кіммерійці», «скіфи», «сармати».</p>
<p>Наш край в період Середньовіччя Сіверська земля у VIII – X століттях. Розташування, заняття та життя населення. Наш край під владою Хозарського каганату. Входження території нашого краю до складу Київської Русі. Донецьке городище та стародавнє місто Донець: розташування, природні умови, господарське життя. Печеніги, їх вплив на розвиток нашого краю. Походи князя Ігоря проти половців територією нашого краю. Територія Харківщини під владою Золотої Орди.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> хронологічні межі існування ранньослов'янських поселень; перебування території під владою Хозарського каганату; Золотої Орди; <i>описує</i> Донецьке городище та стародавнє місто Донець; <i>показує на карті</i> території існування поселень роменської та салтівської археологічних культур; <i>висловлює судження</i> щодо причин феодальної роздробленості та результатів боротьби з печенігами та половцями; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «городище», «сіверці», «хозари», «печеніги», «половці», «монголо-татари».</p>
<p>Духовна культура населення нашого краю Вірування жителів краю за первісних часів. Вірування кочових племен. Релігійні культи слов'ян. Обрядові пісні, голосіння, замовляння в народному фольклорі. Традиції русько-українського богослужіння. Початок християнізації. Поширення християнства на території нашого краю.</p> <p>Дослідження Визначення взаємозв'язків християнства і язичницьких вірувань</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> характерні риси духовного життя прадавніх людей, ранньослов'янських та кочових племен; <i>описує</i> духовний світ давніх людей, пам'ятки стародавньої культури на території Харківщини; <i>висловлює судження</i> щодо впливу природних умов на життя населення краю та їх релігійні вірування; <i>порівнює</i> релігійні вірування носіїв землеробських та скотарських культур; <i>визначає</i> зв'язки між язичництвом та християнством; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «релігія», «фольклор», «язичництво», «волхви», «капище», «християнство».</p>
<p>Розділ II. Територія краю у XVI – 2-й половині XVIII століття (6 год.)</p>	
<p>Заселення «Дикого поля». Заснування міст і слобод «Дике поле»: виникнення, географічні межі, походження назви. Природні умови та їх вплив на заняття переселенців. Муравський, Ізюмський і Кальміуський шляхи. Зміцнення Московською державою південних кордонів. Белгородська лінія укріплень. Мирна колонізація «дикого поля». «Слобожанщина»: походження назви, територія. Утворення міст і слобод. Будівництво Ізюмської лінії оборони. Міста-фортеці.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> час утворення міст і слобод; час будівництва ліній укріплень; <i>описує</i> процес заселення «дикого поля»; <i>визначає</i> хронологічну послідовність виникнення міст та слобод; <i>показує на карті</i> географічні межі Дикого поля та прикордонні держави; Муравський, Ізюмський і Кальміуський шляхи; <i>висловлює судження</i> щодо причин і наслідків заселення «дикого поля»; <i>характеризує</i> особливості способу життя переселенців; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «дике поле», «Слобожанщина», «мирна колонізація», «місто-фортеця».</p>

<p>Заснування міста Харкова Версії про дату заснування міста та про походження його назви. Будівництво Харківської фортеці. Розширення міста. Перші вулиці та площі міста Харкова. Упорядкування та розбудова Харкова на початку XVIII століття.</p> <p>Дослідження Визначення та пояснення різниці в зображеннях першого гербу та сучасного гербу м. Харкова</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> версії про дату заснування Харкова; <i>описує</i> процес заснування, упорядкування та розбудови м. Харкова, перший герб м. Харкова; <i>висловлює судження</i> щодо причин і наслідків заснування м. Харкова; <i>характеризує</i> зміни в розбудові та благоустрою м. Харкова; аналізує статистичні дані; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «облами», «котки», «засипні тераси», «війт».</p>
<p>Адміністративно-територіальний устрій і військово-політичне значення Слобідської України Політичне значення території Харківщини. Утворення слобідських козачих полків. Особливості адміністративного управління Харківщини, полковий устрій; воєводське управління; «Жалувані грамоти» Харківському полку; ліквідація автономії Слобідської України.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> час утворення <i>показує на карті</i> межі Слобідських полків та полкові міста; <i>характеризує</i> структуру полкового устрою та воєводського управління; <i>порівнює</i> особливості полкового устрою та воєводського управління; <i>висловлює судження</i> щодо причин ліквідації автономії Слобідської України; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «воєвода», «автономія», «повіт».</p>
<p>Економічний розвиток Слобожанщини Особливості економічного розвитку Слобожанщини: розвиток сільського господарства, промислів, ремесел, торгівлі; побут місцевого населення.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> соціальні стани населення; <i>характеризує</i> процес економічного розвитку Слобожанщини; <i>визначає</i> характерні риси соціально-економічного розвитку Слобожанщини; <i>описує</i> знаряддя праці селян та ремісників; побут місцевого населення; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «броварні», «чинбарство», «коцарство», «римарство».</p>
<p>Практична робота 1. Розробка карти екскурсійних маршрутів (з позначенням об'єктів огляду та місць зупинок) для проведення пішохідної (або віртуальної) екскурсії історичним центром Харкова</p>	<p>Учень/учениця <i>визначає</i> тему і мету екскурсії; параметри маршруту (довжину, тривалість); <i>вибирає</i> об'єкти екскурсійного огляду; <i>розробляє</i> план маршруту (або презентацію); <i>готує</i> текстовий супровід екскурсії.</p>
<p>Практична робота 2. Проведення пішохідної (або віртуальної) екскурсії історичним центром Харкова за створеними екскурсійними маршрутами</p>	<p>Учень/учениця <i>представляє</i> різні типи екскурсійних об'єктів; <i>використовує</i> дані різних джерел інформації; <i>задає</i> глядачам проблемні питання; застосовує аудіо та візуальні медіа ефекти (для презентацій).</p>
<p align="center">Розділ III. Харківщина наприкінці XVIII – на початку XX століття (5 год.)</p>	

<p>Зміни адміністративно-територіального устрою Слобідської України Утворення Слобідсько-Української губернії. Сучасний герб міста Харкова: історія виникнення, опис. Харківське намісництво, причини зростання адміністративного значення м. Харкова в XIX ст., система губерньського управління. Дослідження Визначення та пояснення причин оновлення гербів Харківської губернії</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> імена харківських губернаторів; <i>визначає</i> хронологічну послідовність головних подій; <i>показує на карті</i> територію Харківської губернії; <i>описує</i> сучасний герб м. Харкова; <i>порівнює</i> герби Харківської губернії; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «Харківське намісництво», «губернія», «губернатор», «провінція», «комісарства», «кадуцей».</p>
<p>Соціально-економічний розвиток Харківщини Зростання населення. Станова структура населення. Розвиток землеробства. Ремесла. Виникнення заводів і фабрик. Будівництво залізниці. Ярмаркова торгівля в Харкові. Постійна торгівля. Практична робота 3. Створення схеми руху поїздів по Курсько-Харково-Азовській залізниці</p>	<p>Учень/учениця <i>визначає</i> час проведення ярмарків, будівництва залізниці, виникнення нових підприємств; <i>показує на карті</i> лінії Харківської залізниці; <i>пояснює</i> необхідність проведення ярмарків в м. Харків; <i>характеризує</i> особливості розвитку промислових підприємств; <i>оцінює</i> процес економічного зростання Харківщини; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «дешева робоча сила»; «ярмарки», «постійна торгівля».</p>
<p>Архітектура та містобудування Розвиток архітектури та містобудування. Архітектурні стилі. Видатні архітектори. Вулиці і площі Харкова. Комунальні служби: водопровід, кінна залізниця і трамвай, медична служба, пошта, телеграфна і телефонна мережі. Храми і монастирі.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> імена видатних архітекторів; найвизначніші пам'ятки архітектури, образотворчого мистецтва; <i>визначає</i> хронологічні періоди розвитку м. Харкова; <i>описує</i> особливості архітектурних стилів, пам'ятники архітектури; <i>характеризує</i> результати діяльності комунальних служб; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «архітектура», «соборні храми», «бароко», «класицизм», «конка».</p>
<p>Розвиток освіти та науки Початкова освіта, середні навчальні заклади, народні училища. Наукова і літературна діяльність Г.С. Сковороди. Розвиток жіночої освіти. Діяльність В.Н. Каразіна. Відкриття Харківського університету. Харківський зоологічний сад.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> імена діячів культури, науки, освіти; найвизначніші твори літератури та мистецтва; <i>описує</i> діяльність церковно-приходських шкіл, Харківського колегіуму, бурси; <i>визначає</i> роль Харківського університету у подальшому розвитку міста; <i>висловлює судження</i> щодо значення наукової і літературної діяльності Г.С. Сковороди, В.Н. Каразіна; <i>характеризує</i> особливості розвитку освіти та науки; <i>оцінює</i> результати діяльності жіночих училищ Харкова; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «церковно-приходські школи»,</p>

	«колегіум», «семінарія», «бурса».
<p>Культурний розвиток Слобожанщини Розвиток літератури. Видатні літератори Харківщини. Образотворче мистецтво: малярство та живопис. Організація художніх виставок. Театральне та музичне життя. Відкриття першого харківського драматичного театру. Історія створення оперного театру в Харкові. Музична культура.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> імена діячів літератури, образотворчого мистецтва, митців театру та музики; найвизначніші твори літератури, образотворчого мистецтва; <i>описує</i> картини І.Ю. Рєпіна та С.І. Васильківського; <i>характеризує</i> процес становлення театрального мистецтва; <i>порівнює</i> драматичний та оперний театри; <i>визначає</i> особливості художнього та музичного мистецтва на Слобожанщині; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «малярство», «іконостас», «рококо», «театр», «музичні училища»;</p>
Розділ IV. Харківщина в 1-й половині ХХ століття (5 год.)	
<p>Політичні події на Харківщині в першій половині ХХ ст. Робітничі і селянські заворушення початку ХХ ст. Участь населення у революції 1917 року: розстановка політичних сил; встановлення радянської влади в Харкові. Харків — столиця Радянської України (1919 – 1934 рр.) Зміни адміністративно-територіальної системи на Харківщині.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> імена політичних і військових діячів, дату утворення Харківської області; <i>визначає</i> хронологічну послідовність головних подій, причини встановлення радянської влади; <i>характеризує</i> основні події березня-грудня 1917 р. та хід воєнних дій в 1918-1919 роках на Харківщині; <i>порівнює</i> діяльність Рад та громадських комітетів; <i>пояснює</i> зміни в адміністративно-територіальному устрою краю; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «революція», «збройне повстання», «Ради робітничих і селянських депутатів», «округ».</p>
<p>Економічний розвиток Харківщини в першій половині ХХ ст. Економічний розвиток Харківщини до Першої світової війни. Економічне становище у 20-ті роки. Економічні перетворення в 1920-1930-ті роки. Початок індустріалізації. Харківщина в роки перших п'ятирічок.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> час виникнення нових промислових підприємств, основні досягнення політики індустріалізації; <i>визначає</i> особливості економічного розвитку краю; <i>описує</i> прояви індустріалізації та модернізації суспільного життя; <i>характеризує</i> результати індустріалізації та модернізації суспільного життя; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «нова економічна політика», «індустріалізація», «урбанізація», «соціалістичне змагання», «стахановець».</p>
<p>Колективізація. Голодомор Здійснення колективізації на Харківщині. Політика розкуркулення. Голодомор 1932 - 1933 років.</p>	<p>Учень/учениця <i>описує</i> умови життя населення в часи індустріалізації та колективізації; <i>порівнює</i> становище селян та робітників;</p>

<p>Дослідження Визначення причин та наслідків Голодомору на підставі аналізу історичних документів</p>	<p><i>визначає</i> сутність політики колективізації; <i>пояснює</i> сутність політики «розкуркулення»; <i>висловлює</i> судження щодо причин Голодомору; <i>аналізує</i> історичні документи; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «колективізація», «колгосп», «куркуль», «голодомор».</p>
<p>Культура Харківщини першої половини ХХ ст. Видатні літератори Харківщини. Діяльність літературних організацій. Створення обласної письменницької організації. Початок репресій проти літераторів. Заснування і початок діяльності Харківських театрів. Журналістика та видавнича справа. Внесок харків'ян у розвиток кінематографії та створення історичного музею. Спорудження громадських будівель в столичному Харкові. Формування ансамблю площі Свободи.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> імена діячів літератури, митців театру та кінематографу, літературні організації; <i>описує</i> архітектурний ансамбль площі Свободи та пам'ятник Т.Г. Шевченку в Харкові; <i>оцінює</i> внесок діячів культури і мистецтва Харківщини у вітчизняну та світову культуру; <i>визначає та характеризує</i> основні тенденції в культурному житті харків'ян; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «футуризм», «конструктивізм», «репресії», «Держпром».</p>
<p>Узагальнюючий урок «Мій край від давніх часів до 40-х років ХХ ст.»</p>	

9 клас (35 годин)

МОДУЛЬ «ІСТОРІЯ РІДНОГО КРАЮ» (16 год.)

Розділ V. Харківщина в період Другої світової війни (4 год.)

<p>Харківщина на початку війни Харківщина у перші місяці війни: перебудова господарства на військовий лад; мобілізація до Червоної Армії, створення добровільних формувань. Бої на підступах до Харкова; відступ радянських військ.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> хронологічні межі Другої світової війни; <i>пояснює</i> причини нападу гітлерівської Німеччини на Радянський Союз; <i>визначає</i> хронологічну послідовність головних подій; <i>показує на карті</i> окупаційні зони за планом «Ост»; <i>описує</i> процес евакуації об'єктів народного господарства та населення; <i>характеризує</i> особливості і результати перебудови господарства на военний лад; <i>аналізує</i> зміну ролі чоловіка і жінки в повсякденному житті в умовах війни; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «Друга світова війна», «Велика вітчизняна війна», «мобілізація», «загони народного ополчення», «евакуація».</p>
<p>Окупація Харківщини Нацистський «новий порядок». Буденне життя населення області в</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> хронологічні періоди окупації Харківщини;</p>

<p>часи окупації. Становище жінок і дітей. Масове знищення населення, Голокост.</p>	<p><i>визначає</i> мету економічної експансії; <i>описує</i> умови життя населення Харківської області в період окупації; <i>порівнює</i> умови життя населення в містах та селах за часів окупації; <i>пояснює</i> причини і наслідки політики знищення єврейського населення; <i>висловлює власне судження</i> щодо вчинків харків'ян, які спасали євреїв; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «окупація», «остарбайтери», «геноцид», «Голокост», «гетто», «концентраційний табір».</p>
<p>Боротьба за визволення Харківщини Створення та діяльність партизанських загонів і підпільних організацій. Барвінківсько-Лозівська операція. Харківська наступальна операція. Передумови остаточного звільнення м. Харкова. Визволення м. Харкова. Пам'ять про учасників війни у назвах вулиць та пам'ятниках.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> імена військових діячів, героїв-підпільників, партизан та солдат-визволителів території Харківщини; <i>показує на карті</i> вулиці Харкова, що названі на честь героїв-визволителів; <i>описує</i> воєнні дії в 1941-1943 роках; <i>порівнює</i> форми і методи діяльності партизанських загонів і підпільних організацій; аналізує причини невдач Барвінківсько-Лозівської та Харківської наступальної операцій; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «рух опору», «наступальна операція», «плацдарм».</p>
<p>Проведення і презентація історичного дослідження «Життя моїх родичів в період війни з нацистською Німеччиною»</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> членів родини, що жили в період війни; <i>визначає</i> ступінь споріднення; <i>описує</i> умови життя членів родини в період війни; <i>характеризує</i> сімейні письмові та речові історичні джерела; <i>презентує</i> результати дослідження.</p>
<p>Розділ VI. Економічний і політичний розвиток Харківщини у 2-й половині ХХ – на початку ХХІ століття (5 год.)</p>	
<p>Харківщина в післявоєнні роки Післявоєнна відбудова. Розвиток промисловості. Розвиток транспорту. Стан сільського господарства.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> відбудовані промислові підприємства; досягнення в галузі житлового будівництва; <i>визначає</i> проблеми в сільському господарстві; <i>описує</i> повсякденне життя населення області; <i>показує на карті</i> територію Харківської області, районні центри; <i>характеризує</i> умови і особливості відбудовчих процесів; <i>оцінює</i> результати праці людей в період відбудови; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «електрифікація», «радгоспи», «МТС».</p>
<p>Харківщина в 60-ті – 80-ті роки</p>	<p>Учень/учениця</p>

<p>«Будівництво комунізму». Розвиток промисловості. Розвиток транспорту, введення в дію метрополітену. Стан сільського господарства.</p>	<p><i>називає</i> досягнення в галузі економіки; <i>визначає</i> причини збільшення населення в м. Харкові; <i>показує на карті</i> райони м. Харкова; <i>характеризує</i> особливості розвитку сільського господарства; <i>описує</i> зміни у житті людей; <i>оцінює</i> результати будівництва метрополітену в Харкові; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «комунізм», «універсам».</p>
<p>Архітектура та містобудування епохи соціалізму Створення районів масового житлового будівництва. Спорудження громадських будівель. Пам'ятники, сквери і парки.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> імена видатних архітекторів та скульпторів, архітектурні твори, комплекси садово-паркового мистецтва; <i>визначає</i> основні архітектурні риси Харківського метрополітену; <i>описує</i> архітектурні та громадські споруди, пам'ятники; <i>висловлює</i> власне судження щодо змін в побуті і повсякденному житті населення області; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «радянське бароко», «типове будівництво», «конструктивізм»</p>
<p>Харківщина в роки «перебудови» та незалежності «Перебудова», її сутність та необхідність. Зміни в суспільному житті. Харківський регіон у період незалежності: політична сфера, діяльність засобів масової інформації. Герб і прапор Харківської області. Участь харків'ян у революції Гідності. Внесок Харківщини і харків'ян у захист територіальної цілісності України.</p> <p>Проведення і презентація історичного дослідження «Харків'яни – учасники революції Гідності та АТО»</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> дати видатних подій, імена політичних діячів; <i>визначає</i> причини активізації суспільно-політичного життя; <i>аналізує</i> нові явища в суспільному житті; <i>показує на карті</i> територію Харківської області, районні центри; <i>описує</i> герб і прапор Харківської області; <i>висловлює</i> власне судження щодо тексту гімну Харківської області; <i>аргументує</i> власну точку зору щодо перспектив економічного, політичного і соціального розвитку Харківської області; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «перебудова», «гласність», «приватизація», «революція Гідності», «АТО», «волонтер».</p>
<p>Проведення і презентація історичного дослідження «Випуск товарів широкого вжитку підприємствами Харкова та Харківської області у період «перебудови»»</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> промислові підприємства та товари широкого вжитку, що вони випускали; <i>визначає</i> причини випуску товарів широкого вжитку; <i>описує</i> товари широкого вжитку; <i>висловлює</i> власне судження щодо якості товарів широкого вжитку; <i>оцінює</i> рівень повсякденного життя населення області; <i>презентує</i> результати дослідження;</p>
<p>Тема VII. Культурний розвиток Харківщини у 2-й половині XX – на початку XXI століття (7 год.)</p>	
<p>Особливості розвитку культури Культурні та освітні музичні заклади. Харківська філармонія.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> дати видатних культурних подій, імена діячів культури та</p>

<p>Молодіжний симфонічний оркестр «Слобожанський». Міжнародні конкурси піаністів. Харків'яни – народні та заслужені артисти. Центр сучасного мистецтва «Нова сцена». Художники Харківщини. Музей народного мистецтва Слобожанщини. Харківський цирк. Міжнародні мистецькі фестивалі.</p>	<p>мистецтва; <i>визначає</i> основні напрямки розвитку культури на Харківщині; <i>показує на карті</i> основні місця, пов'язані з розвитком науки та культури; <i>характеризує</i> діяльність харківських театрів; <i>оцінює</i> здобутки в галузі культури; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «модернізм», «постмодернізм».</p>
<p>Літературне життя Харківщини епохи соціалізму Літературні традиції Харківщини. Діяльність Харківської спілки письменників. Молодіжна літературна студія ім. П.Тичини. Книжкова серія «Поезія і проза Слобожанщини».</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> імена літераторів; найвизначніші літературні твори; <i>визначає</i> особливості і тенденції розвитку літератури; <i>характеризує</i> літературний рух на Харківщині; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «дисиденти», «шестидесятники».</p>
<p>Особливості розвитку науки і освіти Внесок харківських вчених в розвиток філософії, історії, астрономії, інформатики, медицини. Харківські наукові школи: педагогічна, психологічна, фізична, хімічна. Харківська школа теоретичної фізики. Участь науковців в космічних програмах. Сучасна освіта: реформи загальної середньої та вищої освіти.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> дати видатних подій, імена видатних вчених і діячів освіти; <i>оцінює</i> внесок харківських науковців у вітчизняну та світову науку; <i>висловлює власне судження</i> щодо реформ в системі освіти; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «кріогенна техніка», «кібернетика», «альгологія», «Нобелівська премія».</p>
<p>Релігійне життя на Харківщині Початок релігійного відродження. Будівництво храмів, церков, відбудова синагоги. Культові споруди та пам'ятки релігійної культури. Сучасна релігійна ситуація.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає та описує</i> найвідоміші культові споруди; <i>визначає</i> прояви духовного та національного відродження; <i>висловлює власне судження</i> щодо знищення релігійних споруд та переслідування священників за часів радянської влади; <i>характеризує</i> особливості релігійного життя сучасної Харківщини; <i>тлумачить</i> та застосовує поняття: «конфесії», «епархія», «лавра», «релігійна толерантність».</p>
<p>Моя мала батьківщина у ХХ – на початку ХХІ століття Політичне і економічне життя району, міста, села. Стан культури, науки і освіти. Перспективи розвитку. Видатні земляки.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> дати основних подій та імена видатних земляків; <i>показує</i> на карті територію; <i>описує</i> особливості адміністративно-територіального устрою; <i>характеризує</i> процеси соціально-економічного розвитку; <i>визначає</i> перспективи розвитку.</p>
<p>Узагальнюючий урок «Харківщина від воєнних часів до сьогодення»</p>	<p>Учень/учениця <i>уміє</i> давати визначення понять на основі вивченого матеріалу; <i>застосовує</i> історичні терміни та поняття;</p>
<p>Узагальнюючий урок з історії рідного краю</p>	<p><i>визначає</i> дати і хронологічні межі подій; <i>показує</i> на карті місця історичних подій; <i>аналізує</i> джерела історичної інформації;</p>

висловлює власне судження щодо причин і наслідків історичних подій; дає моральну оцінку вчинків людей у певній історичній ситуації; складає історичні та політичні портрети видатних діячів; користується методичним апаратом посібника.

МОДУЛЬ «НАСЕЛЕННЯ І ГОСПОДАРСТВО РІДНОГО КРАЮ» (19 год.)

Харківська область на карті України

Предмет суспільно-географічних досліджень рідного краю. Розміри території Харківської області, її конфігурація і компактність з точки зору господарського розвитку. Економіко-географічне положення області. Вплив геополітичних процесів на ЕГП області. Історико-географічна область Слобідська Україна (Слобожанщина). Сучасний адміністративно-територіальний поділ Харківської області, проблеми та шляхи його вдосконалення.

Практичні роботи

1. Визначення рис ЕГП області.

2. Нанесення адміністративних районів області.

Дослідження

Проблеми децентралізації та шляхи вдосконалення адміністративно-територіального поділу Харківської області.

Учень/учениця

називає розміри області, сусідні регіони;

показує на карті України кордони області, сусідні регіони, одиниці адміністративно-територіального поділу області;

наводить факти з історії формування території області;

характеризує сучасний адміністративно-територіальний поділ Харківської області;

аналізує проблеми децентралізації і *визначає* шляхи вдосконалення адміністративно-територіального устрою;

користується типовим планом при складанні характеристики ЕГП області;

оцінює вплив географічного положення на роль і місце області в господарстві України.

Розділ I. Населення регіону (2 год.)

Демографічна характеристика і національний склад

Кількість і густота населення, її територіальні відмінності. Природний рух населення області, його територіальні особливості. Механічний рух (міграції) населення, його інтенсивність і основні напрямки. Маятникова міграція. Чинники, що впливають на кількість і густоту населення, природний рух, міграції. Статеві-віковий склад населення. Тривалість життя населення. Сімейний склад. Демографічні проблеми. Національний склад населення області. Корінні народи і національні меншини. Етнографічна група слобожани.

Практичні роботи

3. Обчислення показників природного та механічного руху населення області.

4. Аналіз статево-вікової піраміди.

Учень/учениця

називає кількість і густоту населення області, національний склад населення,

пояснює причини депопуляційних процесів, нерівномірного заселення території; причини строкатого національного складу населення області;

визначає особливості розміщення населення; показників природного та механічного руху;

характеризує статево-віковий і національний склад населення;

робить висновки про причини демографічних проблем області.

Система розселення. Трудові ресурси і зайнятість населення

Міське і сільське населення області. Особливості урбанізації. Система міського розселення області. Харківська агломерація. Типи міст за розмірами та за функціями. Сільське розселення і його географія. Типи сільських поселень, особливості їх розміщення.

називає міста області, кількість трудових ресурсів;

показує на карті міста області, свій населений пункт;

визначає особливості урбанізації, функції міст, типи сільських поселень, показники безробіття;

характеризує систему розселення області, трудові ресурси;

<p>Трудові ресурси області. Кількість і якість трудових ресурсів. Освіченість і кваліфікація трудових ресурсів. Економічно активне населення. Зайнятість населення. Ринок праці і проблеми зайнятості населення..</p> <p>Практичні роботи:</p> <p>5. Нанесення на контурну карту міст області, ключових населених пунктів свого краю.</p> <p>6. Побудова діаграми зайнятості населення за видами економічної діяльності.</p>	<p><i>пояснює</i> причини змін у системі розселення; причини неповного використання трудових ресурсів;</p> <p><i>знаходить та аналізує</i> статистичну інформацію про зайнятість населення;</p> <p><i>порівнює</i> структуру зайнятості населення області з іншими регіонами України;</p> <p><i>оцінює</i> значення високого рівня кваліфікації трудових ресурсів для економічного розвитку області.</p>
---	--

Розділ II. Господарство області (11 год.)

<p>Загальна характеристика господарства</p> <p>Економічний потенціал області і його складові. Рівень економічного розвитку області Економічні показники. Валовий регіональний продукт (ВРП). Сектори економіки Харківщини. Галузева структура господарства. Виробнича і соціальна інфраструктура. Територіальна структури господарства. Типи підприємств (за формами власності). Формування ринкової інфраструктури.</p> <p>Практична робота</p> <p>7. Складання схеми структури господарства області</p> <p>Дослідження</p> <p>SWOT-аналіз господарства Харківської області</p>	<p>Учень/учениця</p> <p><i>називає</i> галузі спеціалізації виробничої та невиробничої сфери, <i>аналізує</i> зміни в господарстві області;</p> <p><i>порівнює</i> економічні показники області з показниками сусідніх регіонів;</p> <p><i>оперує</i> основними економічними показниками .</p>
<p>Загальна характеристика промисловості</p> <p>Промисловість – провідна сфера матеріального виробництва області. Місце і роль у господарстві України. Структурно-виробничі та територіальні особливості промисловості. Принципи і чинники розміщення виробництва. Виробничі зв'язки промислових підприємств області. Структурні зміни та шляхи підвищення економічної ефективності промисловості, конкурентоспроможності її продукції.</p> <p>Практична робота</p> <p>8. Складання та аналіз схеми галузевої структури промисловості області</p>	<p>Учень/учениця</p> <p><i>називає</i> галузі спеціалізації, допоміжні і обслуговуючі галузі;</p> <p><i>пояснює</i> розміщення галузей промисловості;</p> <p><i>обґрунтовує</i> місце і значення промисловості області в господарстві України;</p> <p><i>аналізує</i> схему галузевої структури промисловості та причини її зміни;</p> <p><i>характеризує</i> принципи і чинники розміщення виробництва виробничі, зв'язки підприємств.</p>
<p>Паливно-енергетичний комплекс</p> <p>Місце і роль в господарстві регіону і України. Галузева структура. Умови та чинники розвитку і розміщення. Сировинна база. Використання традиційних і нових способів одержання енергії.. Основні типи електростанцій. Енергосистема. Найважливіші ЛЕП. Паливно-енергетичний баланс. Споживання енергії.</p>	<p>Учень/учениця</p> <p><i>називає</i> склад основних галузей ПЕК області;</p> <p><i>пояснює</i> роль комплексу в господарстві держави та принципи розміщення підприємств;</p> <p><i>характеризує</i> галузі ПЕК, керуючись типовим планом; найбільші підприємства ПЕК;</p>

<p>Енергозбереження. Проблеми й перспективи розвитку галузі.</p> <p>Практична робота</p> <p>9. Позначення на контурній карті основних районів газо- і нафтовидобутку, найбільших ТЕС і ТЕЦ, найважливіших газопроводів, ЛЕП</p>	<p><i>показує на карті</i> найбільші центри нафто- і газовидобутку, електростанції і ТЕЦ;</p> <p><i>визначає</i> проблеми розвитку галузей ПЕК та шляхи їх вирішення; <i>наводить приклади</i> негативного впливу підприємств ПЕК на довкілля.</p>
<p>Машинобудування і металообробка</p> <p>Провідна роль машинобудування області у господарстві України. Структура галузі. Міжгалузеві та внутрішньогалузеві зв'язки. Металомісткі, трудомісткі і наукоємні галузі. Принципи розміщення, географія і найбільші підприємства машинобудування. Проблеми і перспективи розвитку та розміщення підприємств галузі в нових економічних умовах. Формування технополісів.</p> <p>Дослідження</p> <p>Виробничі зв'язки машинобудівних підприємств.</p>	<p>Учень/учениця</p> <p><i>називає</i> галузевий склад машинобудування; <i>пояснює</i> роль галузі в господарстві держави та принципи розміщення; <i>складає</i> схему внутрішньогалузевих та міжгалузевих зв'язків машинобудування; <i>характеризує</i> найбільші підприємства машинобудування; <i>показує на карті</i> центри машинобудування; <i>визначає</i> проблеми розвитку галузі та шляхи їх вирішення.</p>
<p>Характеристика допоміжних і обслуговуючих галузей промисловості</p> <p>Хімічна промисловість. Деревообробна і целюлозно-паперова промисловість. Промисловість будівельних матеріалів. Легка промисловість і народні художні промисли. Місце і роль окремих галузей промисловості в господарстві регіону і України. Галузева структура. Умови та чинники розвитку і розміщення. Сировинна база. Характеристика найбільших підприємств. Проблеми й перспективи розвитку галузі.</p> <p>Практична робота</p> <p>10. Складання схеми хіміко-фармацевтичного комплексу області</p>	<p>Учень/учениця</p> <p><i>називає</i> склад основних галузей промисловості області; <i>пояснює</i> роль галузей в господарстві держави та принципи розміщення підприємств; <i>характеризує</i> галузі, керуючись типовим планом; найбільші підприємства промисловості; <i>показує на карті</i> найбільші центри галузей промисловості; <i>визначає</i> проблеми розвитку галузей та шляхи їх вирішення; <i>наводить приклади</i> негативного впливу галузей на довкілля.</p>
<p>Сільське господарство</p> <p>Значення сільського господарства в економіці області і України, його зв'язок з іншими галузями. Передумови розвитку сільського господарства. Типи сільськогосподарських підприємств. Сільськогосподарські угіддя, їх структура. Галузева структура сільського господарства. Структура, розміщення і виробничі особливості галузей рослинництва.. Тваринництво, його структура, розміщення та кормова база. Райони сільськогосподарської спеціалізації.</p> <p>Практична робота</p> <p>11. Побудова діаграми структури посівних площ.</p> <p>12. Аналіз зональної спеціалізації сільського господарства Харківської області</p>	<p>Учень/учениця</p> <p><i>визначає</i> структуру сільського господарства; <i>характеризує</i> галузі сільського господарства; <i>показує на карті</i> основні сільськогосподарські зони; <i>складає</i> схему міжгалузевих зв'язків сільського господарства; <i>наводить приклади</i> змін, які відбуваються в сільському господарстві на сучасному етапі; <i>робить висновки</i> про причини проблем у сільському господарстві та перспективи розвитку галузі;</p>

<p>Харчова промисловість Місце і значення харчової промисловості в господарстві області і України. Особливості спеціалізації та принципи розміщення харчової промисловості, характеристика найбільших підприємств. Проблеми і перспективи розвитку галузі.</p> <p>Практична робота 13. Складання схеми міжгалузевих зв'язків цукрової промисловості області</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> галузі спеціалізації харчової промисловості області; <i>пояснює</i> принципи розміщення підприємств галузі; <i>характеризує</i> найбільші підприємства харчової промисловості області; <i>аналізує</i> роль галузі у економічному і соціальному житті суспільства; <i>робить висновки</i> про сучасний стан розвитку галузі.</p>
<p>Соціальна інфраструктура Значення соціальної інфраструктури в розвитку області. Галузі соціальної інфраструктури, їх склад, значення і принципи розміщення. Торгівля. Тимчасове розміщування й організація харчування. Рекреація і туризм. Фінансові послуги. Побутове обслуговування. Освіта і наука. Культура та мистецтво. Фізична культура і спорт. Охорона здоров'я. Територіальна організація галузей сфери послуг. Проблеми і перспективи розвитку соціальної інфраструктури.</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> галузі соціальної інфраструктури; <i>розуміє</i> принципи розміщення підприємств і установ; <i>характеризує</i> рівень розвитку галузей, територіальну організацію галузей сфери послуг; <i>порівнює</i> розвиток соціальної інфраструктури області з іншими регіонами України; <i>оцінює</i> значення соціальної інфраструктури для розвитку господарства, зростання рівня і якості життя людей.</p>
<p>Транспорт і зв'язок Роль транспорту в господарстві області, його зв'язок з іншими галузями господарства. Галузева і територіальна структура транспортного комплексу області. Характеристика розвитку і розміщення залізничного, автомобільного, повітряного і трубопровідного транспорту. Найважливіші транспортні вузли області. Робота міського транспорту. Проблеми і перспективи розвитку транспорту. Роль зв'язку в господарстві області. Поштова і кур'єрська служба. Телекомунікаційні послуги. Розвиток мережі зв'язку.</p> <p>Практична робота 14. Нанесення на контурну карту області основних транспортних магістралей і вузлів</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> види транспорту і зв'язку області; <i>характеризує</i> транспортно-географічне положення області; розвиток окремих галузей транспорту і зв'язку; <i>визначає</i> техніко-економічні особливості різних видів транспорту і зв'язку; <i>показує на карті</i> основні транспортні магістралі та вузли; <i>обґрунтовує</i> проблеми і перспективи розвитку транспорту і зв'язку; <i>робить висновки</i> про роль транспорту і зв'язку в господарстві області.</p>
<p>Зовнішні економічні зв'язки Роль Харківщини в загальнодержавному і міжнародному поділі праці. Форми міжнародного співробітництва. Обсяги і структура зовнішньоекономічних зв'язків. Географія зовнішньої торгівлі товарами і послугами. Торговельний баланс області. Значення зовнішніх економічних зв'язків в розвитку господарства області. Проблеми і перспективи транскордонного економічного співробітництва.</p> <p>Дослідження</p>	<p>Учень/учениця <i>називає</i> форми і напрямки міжнародного співробітництва області; <i>визначає</i> обсяги та структуру зовнішньої торгівлі товарами і послугами; <i>характеризує</i> зовнішньоекономічні зв'язки області; <i>робить висновки</i> про значення і проблеми зовнішньоекономічних зв'язків області для її економічного розвитку.</p>

Зміни в структурі і географії зовнішньої торгівлі області	
<p>Господарська діяльність і екологічні умови життя Зміна природних компонентів під впливом господарської діяльності людини. Основні забруднювачі навколишнього середовища. Види впливу на довкілля. Проблема твердих побутових відходів. Основні заходи щодо зменшення впливу господарської діяльності на навколишнє середовище в області. Стратегія стійкого розвитку Харківської області.</p> <p>Дослідження Проблема твердих побутових відходів у місці проживання</p>	<p>Учень/учениця <i>характеризує</i> види господарського впливу на природні умови і природні ресурси; <i>показує на карті</i> райони з напруженою екологічною ситуацією; <i>досліджує</i> проблему твердих побутових відходів у місці проживання; <i>пропонує</i> шляхи раціонального природокористування.</p>
Розділ III. Населення і господарство свого району (міста) (5 год.)	
<p>Економіко-географічна характеристика свого району (міста) Особливості географічного положення та його вплив на господарську спеціалізацію. Природні умови і ресурси, їх оцінка. Населення і трудові ресурси. Демографічна ситуація. Адміністративні одиниці і населені пункти. Історія заселення території. Особливості топоніміки своєї місцевості. Особливості культури і побуту місцевого населення. Загальна характеристика господарства. Галузі спеціалізації. Промислові підприємства. Сільське господарство. Транспорт. Проблеми і перспективи розвитку.</p> <p>Практична робота 15. Складання комплексної економічної карти району (міста)</p> <p>Дослідження SWOT-аналіз соціально-економічного розвитку району (міста)</p>	<p>Учень/учениця <i>характеризує</i> економіко-географічне положення свого району (міста); <i>порівнює</i> його з ЕГП сусідніх районів; <i>пояснює</i> походження назв географічних об'єктів своєї місцевості. <i>характеризує</i> природні умови, ресурси, населення, господарство; <i>складає</i> комплексну економіко-географічну характеристику свого району (міста); <i>робить висновки</i> про проблеми та перспективи розвитку господарства рідного краю.</p>
<p>Практична робота на місцевості 16. Екскурсія на місцеве підприємство і складання його комплексної характеристики.</p>	<p>Учень/учениця <i>характеризує</i> підприємство за типовим планом.</p>
<p>Програма розвитку рідного краю Дослідження Складання проекту «Мій край в XXI столітті»</p>	<p>Учень/учениця <i>уміє</i> працювати в групі, складати проект</p>
<p>Мій рідний край – перлина Харківщини Дослідження Складання проекту туристсько-краєзнавчого проспекту</p>	<p>Учень/учениця <i>уміє</i> працювати в групі, складати проект</p>
<p>Узагальнення Підведення підсумків вивчення курсу «Харківщинознавство»</p>	<p>Учень/учениця <i>уміє</i> узагальнювати і аналізувати вивчений матеріал, робити висновки</p>